10 Απριλίου 2015

Μεγάλη Παρασκευή (Το Μοιρολόι της Παναγίας)

1.Ημέρα πένθους για όλη τη χριστιανοσύνη αποτελεί η Μεγάλη Παρασκευή. Πολλοί είναι εκείνοι που δεν τρώνε απολύτως τίποτε ή πίνουν ξίδι σε ένδειξη αγάπης για το Χριστό. Στην Κρήτη συνηθίζουν να βράζουν σαλιγκάρια και να πίνουν το ζουμί τους, που είναι σαν χολή. Σχεδόν ολόκληρη η ημέρα αφιερώνεται στην Αποκαθήλωση του Εσταυρωμένου και την Ακολουθία του Επιταφίου. Το μεσημέρι, μετά την Αποκαθήλωση του Κυρίου,νεαρά κορίτσια στολίζουν τον επιτάφιο με ανοιξιάτικα λουλούδια (βιολέτες, τριαντάφυλλα και μενεξέδες) και φτιάχνουν στεφάνια ή γιρλάντες, ενώ ψέλνουν το μοιρολόι της Παναγίας. Μετά το στολισμό του επιταφίου οι πιστοί προσέρχονται στις εκκλησίες για να προσκυνήσουν και, όπως συνηθίζεται, γυναίκες και παιδιά περνάνε από κάτω “για να τους πιάσει η χάρη”.

Μόλις νυχτώσει, αρχίζει η ακολουθία και η περιφορά του επιταφίου. Ο Σταυρός και τα Εξαπτέρυγα ηγούνται της πομπής και ακολουθούν οι ιερείς και οι πιστοί, που κρατούν αναμμένες λαμπάδες. Στις πόλεις προηγούνται μουσικοί, οι οποίοι παίζουν πένθιμα εμβατήρια. Σε πολλές περιοχές, ιδιαίτερα της Ν. Πελοποννήσου, την ώρα της περιφοράς του επιταφίου οι κάτοικοι των χωριών ανάβουν φωτιές έξω από τα σπίτια τους και καίνε θυμιάματα, ενώ σε άλλες καίνε τον Ιούδα. Σε κάποια μέρη της Ελλάδας, όπως για παράδειγμα στη Λέσβο, δεν ανάβουν φωτιές μόνο τη Μεγάλη Παρασκευή αλλά και τις υπόλοιπες μέρες από τη Μεγάλη Τετάρτη μέχρι το Μεγάλο Σάββατο.

Γιολάντα Τσορώνη, Περιοδικό Παράθυρο στην εκπαίδευση του παιδιού, τεύχος 44, Μάρτιος-Απρίλιος 2007.

2.Ο θρήνος της Θεοτόκου ή το Μοιρολόγι της Παναγίας

Η εβδομάδα των παθών του Κυρίου έχει να προσφέρει πλούσιο λαογραφικό υλικό. Μέσα σ' αυτό περιλαμβάνεται το Μοιρολόγι της Παναγίας που τραγουδιέται από γυναίκες το βράδυ της Μεγάλης Πέμπτης (μετά τα 12 Ευαγγέλια) ή το πρωί της Μεγάλης Παρασκευής την ώρα που στολίζεται ο επιτάφιος.

Α)Ρίζες και επιρροές

Το μοιρολόγι της Παναγίας παρουσιάζει κοινά χαρακτηριστικά με ορισμένα βυζαντινά κείμενα όσο και με κείμενα της νεότερης λαϊκής παράδοσης. Το ύφος του εμφανίζει συγγένεια με τον Επιτάφιο θρήνο ή "Εγκώμια" που ψέλνονται το απόγευμα της Μεγάλης Παρασκευής στην ακολουθία του Επιταφίου, ενώ οι λεπτομέρειες της αφήγησης παραπέμπουν σε νεότερα δημοτικά τραγούδια. Στα βυζαντινά κείμενα συγκαταλέγεται το Κοντάκιο του Ρωμανού "Είς τόν θρήνον της Θεοτόκου" (αρχές του 6ου αιώνα) που έχει τη μορφή δραματικού διαλόγου μεταξύ της Παναγίας και του Χριστού.

Τα Σταυροθεοτόκια, που αποδίδονται στον αυτοκράτορα Λέοντα ΣΤ' (9ος αιώνας) έχουν ως θέμα τους, επίσης, το θρήνο της Θεοτόκου στο Σταυρό.

Ύστερα από 5-6 αιώνες απαντάται στη δημώδη βυζαντινή ποίηση ο θρήνος της Παναγίας στη δημώδη γλώσσα. Άγνωστος ο συγγραφέας, ωστόσο ο αριθμός των χειρόγραφων που έχει σωθεί μαρτυρεί τη μεγάλη δημοτικότητα και διάδοσή του.

Εκτός από τη δημώδη ποίηση που προαναφέραμε, στη λόγια Βυζαντινή απαντάται η χριστιανική τραγωδία "Χριστός Πάσχων", κείμενο το οποίο έχει απασχολήσει πολύ τους μελετητές.

Αξίζει να αναφέρουμε ότι στο έργο αυτό, που αποτελείται από 2.600 στίχους οι 1.304 προέρχονται από γνωστές τραγωδίες (του Ευριπίδη, του Αισχύλου, του Λυκόφρονα). Ο συγγραφέας παραβάλλει την Παναγία με την Εκάβη,ενώ η Παναγία όταν θρηνεί χρησιμοποιεί τα λόγια της Μήδειας που θρηνεί για τα παιδιά της. Εκτός από τις επιδράσεις των κλασικών, το κείμενο αυτό έχει δεχτεί την επίδραση από το Κοντάκιο του Ρωμανού και τα Σταυροθετόκια.

Στο "Χριστό Πάσχοντα" εμφανίζεται η έκκληση της Παναγιάς στο Χριστό να φανερώσει τη θεϊκή του φύση, το θέμα της απόγνωσής της και της επιθυμίας της να αυτοκτονήσει, καθώς και το παράπονό της πως θα απομείνει ολομόναχη αν την

εγκαταλείψει ο γιος της. Η απελπισία αυτή της Παναγίας παρουσιάζεται ως βασικό μοτίβο σε νεότερα δημοτικά τραγούδια, καθώς επίσης και το ζήτημα της κατάρας της Παναγίας, βασικό μοτίβο στο μοιρολόγι της Παναγίας.

Στον Επιτάφιο θρήνο, που ψάλλεται τη Μεγάλη Παρασκευή,η Παναγία είναι το κεντρικό πρόσωπο, αν και σε λίγα μόνο τμήματα μιλάει η ίδια. Δυνατές εικόνες και συμβολισμοί δίνουν μια χριστιανική αντίληψη για τη σχέση του φωτός με το σκοτάδι, της ζωής και του θανάτου.

"*Υπό την εκρύβης, ωσπέρ ήλιος, νυν και νυκτί τη του θανάτου κακαλύψαι, άλλ' ανάτειλον φαιδρότερον, Σωτήρ"*

Ο Χριστός ως ήλιος και πρωταρχική πηγή φωτός κατεβαίνει στον Άδη στερώντας από τη γη το φως του.

Η φύση παρακολουθεί την κάθοδο αυτή και συμμετέχει στο θρήνο για τον Πάσχοντα Θεό.

"*Ω βουνοί και νάπαι και ανθρώπων πλήθυς, κλαύσατε και πάντα θρηνήσατε συν εμοί τη του Θεού ημών μητρί"*

Η επίκληση της Θεοτόκου να συμμετάσχει και η φύση στο θρήνο της, παραπέμπει στην επίκληση της Αφροδίτης, που στον Επιτάφιο του Βίωνα, παρακαλεί τα βουνά, τις κοιλάδες, τα ποτάμια, να θρηνήσουν μαζί της τον Άδωνη.

Από τους μελετητές γίνεται παραλληλισμός του Άδωνη με το Χριστό και πιστεύεται ότι η χαμένη άνοιξη και νιότη ταυτίζονται με το θείο.

Ο Επιτάφιος θρήνος, σε σχέση με το Μοιρολόγι της Παναγιάς, είναι κείμενο με έντονη εικονοποιία, το οποίο επεξεργάζεται ιδιαίτερα τα λυρικά του στοιχεία.

Στο Μοιρολόγι της Παναγίας, παράλληλα με το θρήνο έχουμε και αφήγηση των γεγονότων. Γι' αυτό και το συγκεκριμένο τραγούδι το κατατάσσουμε στις παραλογές και όχι στους θρήνους. Ας σημειωθεί ότι με τον όρο παραλογή αναφερόμαστε σε δημοτικά τραγούδια που, ενώ εμπεριέχουν θρήνο, εξιστορούν κάποια γεγονότα.

Β)Το Μοιρολόγι της Παναγίας

Το Μοιρολόγι της Παναγίας απαντάται με πολλές παραλλαγές. Στις περισσότερες απ' αυτές το Μοιρολόγι ξεκινάει με την περιγραφή του σκοτεινιασμένου ουρανού και της γκρίζας μέρας αφού, αμέσως μετά, εξαγγέλει το λόγο:

Σήμερα μαύρος ουρανός

σήμερα μαύρ' ημέρα

σήμερα εσταυρώσανε

των πάντων βασιλέα.

Η φύση φαίνεται εδώ να συμπάσχει με την Παναγία, η οποία, σε μια παραλλαγή από τη Σκλυβρία της Θράκης, αναγνωρίζει στον ουρανό δυσοίωνα σημάδια, τη μέρα της Σταύρωσης:

Βλέπει τον ουρανό θαμπό

και τ' άστρα φουρκωμένα

και το φεγγάρι το λαμπρό

στο αίμα βουτηγμένο.

-Τι έχεις,ήλιε,κι είσαι θαμπός;

αστρί μου φουρκωμένο;

και συ φεγγάρι μου λαμπρό

στο αίμα βουτηγμένο;

Ο ουρανός με τ' άστρα, το φεγγάρι και ο ήλιος είναι μοτίβο που αναφέρεται σε πολλά δημοτικά μας τραγούδια. Ανάλογο κοινό μοτίβο ως προς τα ακριτικά μας τραγούδια, που φαίνεται ότι δανείστηκε απ' αυτά το Μοιρολόγι της Παναγίας, είναι το μοτίβο της λιποθυμίας. Η Παναγία όταν πληροφορείται τη σύλληψη και το βασανισμό του Μονογενή της χάνει τις αισθήσεις της. Οι γυναίκες προσπαθούν να τη συνεφέρουν ρίχνοντάς της άφθονο νερό. Το μοτίβο αυτό της λιποθυμίας είναι επαναλαμβανόμενο.

Σαν τ' άκουσε η Δέσποινα

πέφτει λιποθυμάει.

Τρία σταμνιά ροδόνερο

τρία σταμνάκια μόσχο

και τρία σταμνιά ανθόνερο

ως να τη συνεφέρει.

Η μετατροπή του νερού σε ανθόνερο και ροδόνερο παραπέμπει στα μύρα που φέρνουν οι μυροφόρες για να ράνουν μ’ αυτά το σώμα του Χριστού, στον Επιτάφιο θρήνο:

“*Έρραναν τον τάφο, αι μυροφόραι μύρα λίαν πρωί ελθούσαι”.*

Στοιχεία από τα εγκώμια δανείζεται αρκετά το Μοιρολόγι της Παναγίας:

Π.χ. Γιόκα μου πού είν’ τα κάλλη σου πού είναι η ομορφιά σου;

“*Ω γλυκό μου έαρ, γλυκύτατο μου τέκνο πού έδει σου το κάλλος;”*

Εντονότατη είναι η παράθεση στοιχείων από τη Χριστιανική παράδοση. Στο κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο, η Παναγία με τον αγαπημένο μαθητή του Χριστού, τον Ιωάννη,βρίσκονται κάτω από το Σταυρό.

Ο Ιησούς, τότε, αναθέτει στον Ιωάννη να φροντίσει τη μητέρα του, ενώ στη Θεοτόκο λέει “γύναι, ιδέ ο υιός σου”. Τα λόγια αυτά περνούν και στο Μοιρολόγι ως διάλογος με τον Ιωάννη:

“*Άγιε μου Γιάννη Πρόδρομε*

και βαπτιστή του γιού μου

εμένα είναι γιόκας μου

και σένα Δάσκαλός σου”.

Εδώ, ο μαθητής του Χριστού Ιωάννης συγχέεται με τον Ιωάννη το βαπτιστή. Η παράδοση φαίνεται πως συγχέει τα κείμενα λόγω, ίσως, της παρανόησης των κειμένων των Ευαγγελίων.

Η Παναγία διακατέχεται από πόνο και οργή για την άδικη καταδίκη του γιου της γι’ αυτό και μέσα στον ολοφυρμό της χρησιμοποιεί την κατάρα. Στη συγκεκριμένη παραλλαγή η Παναγία καταργιέται τον αθίγγανο που φτιάχνει καρφιά, αλλά και την Αγία Καλή, η οποία ως πρόσωπο φαίνεται ότι αποτελεί παράλληλο επιβίωμα της αρχαίας Καλλίστης.

Αξίζει να σταθούμε σ’ αυτό το σημείο για να δούμε την επιρροή του μύθου στη λαϊκή μας παράδοση και στο δημοτικό τραγούδι.

Η Αγία Καλή θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι ταυτίζεται με την Αρτέμιδα Καλλίστη ή με την Κλα, την αρχόντισσα των νεράιδων ή την Καλή, κόρη ή αδελφή του Μεγάλου Αλεξάνδρου ή ακόμα με την Καλή των Ορέων της βυζαντινής παράδοσης, που θεωρείτο προστάτιδα της μαγείας και των πονηρών πνευμάτων.

Στο Μοιρολόγι της Παναγίας, η Αγία Καλή παρατηρεί:
-Ποιος είδε γιο εις το σταυρό

και μάνα στο τραπέζι;

Η παρατήρηση αυτή εξοργίζει την Παναγία γι’ αυτό και της ανταπαντά με την κατάρα. Η προτροπή του Χριστού προς τη Μητέρα του να επιστρέψει στο σπίτι και να ετοιμάσει τραπέζι με κρασί και παξιμάδια αποτελεί στοιχείο του εθίμου της παρηγοριά (δείπνο μετά από κηδεία). Το έθιμο αυτό είναι ειδολωλατρικό επιβίωμα που αφομοιώθηκε από τη χριστιανική παράδοση και συνεχίζεται μ’ έναν άλλο τρόπο ως τις μέρες μας.

Γ)Το Μοιρολόγι της Παναγίας ως στοιχείο εθίμου

Το βράδυ της Μεγάλης Πέμπτης, όταν βγει ο Εσταυρωμένος και τελειώσει η ακολουθία των 12 Ευαγγελίων, σε πολλά μέρη μένο0υν στην εκκλησία μαυροφορεμένες γυναίκες και τραγουδούν το Μοιρολόγι της Παναγίας.

Κάνουν ολονυκτία κοντά στο Χριστό, θρηνώντας με μοναδικό τρόπο. Ο πόνος της Παναγίας σμίγει με το δικό τους πόνο.

Σε άλλα μέρη το Μοιρολόγι της Παναγίας συνδυάζεται με το στόλισμα του Επιταφίου το πρωί της Μεγάλης Παρασκευής. Γυναίκες και κορίτσια μαζεύονται από νωρίς στην εκκλησία για να στολίσουν με λογής λογής λουλούδια τον Επιτάφιο. Προσκυνητές περνούν καθ’ όλη τη διάρκεια της ημέρας να προσκυνήσουν, ενώ ο θρήνος των γυναικών συνεχίζεται μέχρι την ώρα που θα χτυπήσουν οι καμπάνες για την ακολουθία του Επιταφίου.

ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ ΜΕΓΑΛΗΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ

Σήμερα μαύρος ουρανός

σήμερα μαύρ’ ημέρα

σήμερα εσταυρώσανε

των πάντων βασιλέα.

.

Οι φθονεροί Αρχιερείς

και γραμματείς οι πρώτοι

χρήματα έταζαν πολλά

για ν’ αύρουν τον προδότη.

.

Ως ήταν πρέπον και τιμή

δώρα να ετοιμάσουν

συβούλιον εποίησαν

αυτόν δια να πιάσουν.

.

Με δολερόν συμβούλιον

έστησαν την παγίδα

και έπιασαν τον δολερόν

Απόστολον Ιούδαν.

.

Σημαίνει η γης σημαίν’ ο Θεός

σημαίνουν τα ουράνια

σημαίνει κι Αγιά Σοφιά

μι τσ’ δικουχτώ καμπάνες.

.

Β’ ΠΑΡΑΛΛΑΓΗ

Τώρα είν’ Αγιά Σαρακοστή

τώρα είν’ Άγιες ημέρες

που λειτουργούν οι Εκκλησιές

και ψέλνιν η παπάδις.

.

Άκου βροντές και αστραπές

και ταραχές μεγάλες

βγαίνει να δει στην πόρτα της

να δη στη γειτονιά της.

.

Βλέπει, τον ουρανό θαμπό

και τ’ άστρα βουρκωμένα

και το φεγγάρι το λαμπρό

στο αίμα βουτηγμένο.

.

Βλέπει τον Γιάννη κ’ έρχεται

δαρμένο και κλαμένος.

.

-Τι έχεις Γιάννη μου και κλαις

κι είσαι βουρκωμένος;

.

-Δεν έχω στόμα να σιο πω

μιλιά να στ’ ομιλήσω

μήτε καρδιά μου το κρατά

να στο ομολογήσω.

Τον Δάσκαλό μου πιάσανε

οι άνομοι Εβραίοι

οι άνομοι και τα σκυλιά

κι οι τρισκαταραμένοι.

.

Σαν τ’ άκουσε η Δέσποινα

πέφτει λιποθυμάει.

.

Τρία σταμνιά ροδόνερο

τρία σταμνάκια μόσχο

και τρία σταμνιά ανθόνερο

ως να τη συνεφέρει.

.

Κι όταν την συνεφέρανε

Αυτόν τον λόγο λέει:

.

-Ανάθεμά σε ατσίγγανε

εσύ και τα παιδιά σου

εσύ και φαμίλλια σου

κι όλα τα γονικά σου

.

Ανάθεμά σε ατσίγαννε

χαΐρι να μην κάνεις

ούτε ψωμί στο ράφι σου

ποτέ να αποτάξεις.

.

Πέρνουν το στρατί στρατί

στρατί το μονοπάτι

και το στρατί τους έβγαλε

μπρος στου Πιλάτ’ την πόρτα.

.

Βλέπουν την πόρτα σφαλιστή

και τα κλειδιά παρμένα

και τ’ αψηλά παράθυρα

σφιχτά μανταλωμένα.

.

Άνοιξε η πόρτα του ληστού

κι η πόρτα του Πιλάτου

κι η πόρτα από το φόβο της

ανοίγει μοναχή της.

.

Βλέπει δεξά βλέπει ζερβά,

κανέναν δεν γνωρίζει

βλέπει και ξαναδεύτερα

βλέπει τον Άγιο Γιάννη,

.

-Άγιε μου Γιάννη Πρόδρομε

και βαπτιστή του γιού μου

εμένα είναι γιόκας μου

και σένα Δάσκαλός σου

.

-Δεν έχω στόμα να στο πω

μιλιά να στ’ ομιλήσω

μήτε καρδιά μου το βαστά

να στ’ ομολογήσω.

Βλέπεις Εκείνον τον γυμνό

τον παραπονεμένο;

όπου φορεί στην κεφαλή

τ’ ακάνθινο στεφάνι;

Εκείνος είν’ ο γιόκας σου

και μένα Δάσκαλός μου.

.

Πάει κοντά η Παναγιά

Και τον επροσκυνάει

-Κατέβα γιε μου χαμηλά,

να σε γλυκοφιλήσω

να βγάλω τη χρυσή ποδιά

το αίμα να σκουπίσω.

.

-Άντε μάνα στο σπίτι μας

και διάφορο δεν έχεις

και το Μεγάλο Σάββατο

κάτσε να μ’ απαντέχεις

Βάλε κρασί στον μαστραπά

κι αφράτο παξιμάδι

να φάν’ η μάνες για παιδιά

και τα παιδιά για μάνες

να φάνε κ’ η καλόπαντρες

για τους καλούς τους άντρες.

.

Πήραν το στρατί στρατί

στρατί το μονοπάτι

και το στρατί τους έβγαλε

στης Παναγιάς την πόρτα.

.

Βάζει κρασί στον μαστραπά

αφράτο παξιμάδι

και φάγαν μάνες για παιδιά

και τα παιδιά για μάνες.

.

Φάγαν κ’ η καλόπαντρες

για τους καλούς τους άντρες.

Περνά κ’ η Άγια Καλή

και το χαμογελάει

.

-Ποιος είδε γιο εις το σταυρό

και μάνα στο τραπέζι;

.

-Α, να χαθείς, Άγια Καλή

ποτέ να μη γιορτάζεις,

ποτέ να μη βρεθεί κανείς

κεράκι να σ’ ανάβει.

.

Όποιος τ’ ακούει σώνεται

κι όποιος το λέει αγιάζει

κι όποιος το

καλοαφουγκράζεται

παράδεισο θα λάβει.

.

Πόλυ Βασιλάκη, Περιοδικό Παράθυρο στην Εκπαίδευση του παιδιού, τεύχος 20, Μάρτιος-Απρίλιος 2003.

Πηγή:musicheaven.gr